

Petőcz András

Nem jártam Amerikában

Mennyiben változott a magyar irodalom és a magyar író helyzete 1990 után? Normalizálódott. Vagy: normalizálódik. Már nem vagyunk „kiváltságosok”. Már „csupán” polgárok vagyunk. Állampolgárok. És nem egy pártállami rendszer támadott vagy védett, de mindenképpen kiemelt kaszként kezelt tagjai. Mint egykor. Ahogy nem is olyan régen. Ma már nem mehet be a fiatal író a Művelődési Minisztériumba, hogy lakásproblémáját elintézzék — ahogy tette ezt a hatvanas években jó néhány, és kötelezte el magát akár ezzel a gesztusával is a „szocialista haza” mellett. Ma már az útlevélét az író nem az írószövetségben vagy a minisztériumban veszi át, ahogy oly sokszor hajdanán. Persze ma már az útlevél állampolgári jog, de ne feledjük, hogy hat-hét évvel ezelőtt egyáltalában nem jog volt, de „ajándék”, és a harmincnapos turista-„ablak” megszerzése már önmagában boldogság, mi több: sikerélmény volt. Akkor, egy antidemokratikus társadalomban, amelyben a lakosság döntő többsége csak nehezen, háromévenként vagy meghívólevélre kaphatott rövid időre szóló útlevelet, az írók a társadalom kiváltságo-

sai voltak, akik közül igen sokat — akár ellenzéki tevékenysége folytán is — az államapparátus útlevéllel és ösztöndíjjal „büntetett”, lehetővé téve számukra, hogy hosszabb időt külföldön töltsenek. Furcsán hangzanak a fentiek? Vagy elfeledkeztünk már erről? Arról például, hogy a pártállam a számára kényelmetlenné váló íróktól (említhetem Konrád Györgyöt, **Eörsi Istvánt**) gyakran az útlevelek átnyújtásával próbált szabadulni? Konrád György a párizsi Magyar Füzeteknél megjelent könyve hátoldalán olvashatjuk mindezek bizonyítékát, amelyben az áll, hogy „a kivándorló-útlevelet visszautasította, csupán annyit fogadott el belőle, hogy egyszer-egyszer hosszabb levegővételre Nyugatra jön”. Nos, akkor, amikor szamizdatot terjesztő fiatal egyetemisták hiába kértek a Belügytől útlevelet, ezek a hosszabb „levegővételek”, tetszik

vagy sem, a kiváltságos helyzetet bizonyították. És félreértés ne essék: a fentiekkel nem az általam nagyon tisztelt szerzőt kívántam kritizálni.

A kiváltságok maradékával, morzsáival mi is szembesülhettünk, mi, akik a nyolcvanas évek elején kezdtük pályánkat. Beke Lászlóval, Erdély Miklóssal, Pomogáts Bélával együtt a Művelődési Minisztériumban kaptam meg útleveletem („szolgálati ablakkal”) 1982-ben, amikor a párizsi Magyar Műhely-találkozóra utaztunk, és kiváltságosnak éreztem magam, mert tudtam, a „három-évenként egy túristaút” korszakban micsoda hajsza ment egy-egy meghívólevélért, bármilyen kiutazási lehetőségért. Hiszen: börtönnek éreztük ezt az országot, de legalábbis barakknak, bár kétségtelenül a „legvidámabbnak” az összes közül.

A nyolcvanas évek közepén a nyugati magyarságról folyt egy al-

kalommal tanácskozás a Kossuth Klubban, ahova engem is meghívtak, talán a Magyar Műhellyel fenntartott élénk kapcsolatom miatt. A felszólalók többsége arról beszélt, milyen módon lehetne szorosabbra fűzni a kapcsolatokat a Nyugaton élőkkel. Kínossá és irritálónak lett, ott, a tanácskozáson, hogy a hozzászólók szinte kivétel nélkül amerikai útjaikról kezdtek beszélni, már-már „élménybeszámolót” tartottak, valamiféle „versengés” alakult ki közöttük, hogy ki hányszor is járt az Egyesült Államokban. Csoóri Sándorra, Czine Mihályra, Tornai Józsefekre emlékszem, de mások is kezdték úgy előadásukat, hogy „amikor Amerikában jártam”, majd a következő már így indított: „én már kétszer jártam az Államokban”, aztán a legközelebbi előadó szintén: „én már harmadszorra utaztam Amerikába”, és

megvallom, valahogy nagyon komikus volt az egész. Magamban már fogalmazgattam hozzászólásomat, valami ilyen mondattal akartam kezdeni, hogy „én még egyszer sem jártam Amerikában, de”, aztán persze hagytam az egészet. Túlságosan ellentmondásosak voltak a nyolcvanas évek a számomra, túl korán nyilvánvalóvá lett előttem, hogy a rendszer — miközben mindenkit elnyomott — a pártarisztokráciára és a vezető értelmiségre alapozza magát, és ebbe az ellenzéki értelmiség is belefér, az egész Nagy Komikus Játékba, az Osztaba és Uralkodásba, mindabba, ami jellemezte országunkat. Az ellenzéki írók utaztatása, a pártvezetőkkel való kapcsolattartásaik, elismerten kiváltságos helyzete az értelmiség bizonyos köreinek ugyanúgy hozzátartozott hazánk politikai arculatához, mint a rendőri felügyelet alá

helyezett Krassó György, az utcán megvert Demszky Gábor, a rendőrségre beszállított egyetemista, vagy az is, hogy a határon elvették az útleveletem, mert Bibó-könyvet, Illyés-verset, Konrád-tanulmányt, Recskről szóló dokumentumot akartam becsempészni az országba.

Ellentmondásos időkét éltünk. Engem annyi választ el idősebb kollégáimtól, hogy nem volt időm beszélgetni ezekben a nem természetes kiváltságokba. Szerencsére. Abba, hogy az író és az irodalom önmagában már miniszteriális és állampárti támogatást, atyáskodást élvez. Számomra bizarrul és „kelet-európaiul” hatott, hogy idősebb kollégáim természetesnek veszik: az „Állam bácsi” támogatja és tiltja őket, utaztatja és fenyíti őket, gondoskodik róluk és atyáskodik felettük, csak azért, mert ők írók. A kisgyerek büszkélkedik úgy kikönyörgött bi-

ciklijével, ahogy ők büszkélkedtek amerikai útjaikkal. A magam részéről elmondhatom: nem jártam Amerikában, nem ebédeltem Aczél „elvtársnál”, és nem kaptam lakást írói alapon.

A nyolcvanas évek második felében egyszer a Fiatal Művészek Klubjába „látogatott” Berecz János, akkori pb-tag, hogy „találkozzon” fiatal művészekkel. Emlékszem a készültségre, gorillák mindenütt, félelmetes volt csak belépni is a terembe. Csoóri éppen felkeléstől volt akkor, szilenciumon, mert Duray Miklós Amerikában megjelent könyvébe előszót írt. Berecz ezzel kapcsolatban csak annyit mondott, hogy „nemrégiben egy színházi premieren találkoztam Sándorral, köszöntünk egymásnak, szervusz, szervusz, hiszen mi azért nem vagyunk rosszban”. Berecz így mondta ezt akkor az FMK-ban, és nem kétlem, hogy ezzel esetleg jobb színben akart feltűnni előttünk, vagy Csoóri Sándort akarta lejáratni. Mindenesetre elmondhatom, hogy én már ahhoz a nemzedékhez tartozom, akiről egy diktatúra prominens vezetője ilyen hangon nem beszélhetett. Ez tény. És ez a tény némi érdemtelen büszkeséggel tölt el.